

отношение неговият верен последовател Софроний Врачански е по-добре представен на руската културна обществена, макар и с едно много старо и вече незадоволително издание на неговото „Жи-

тие и страдания грешного Софрония“, печатано през 1877 г. в „Славянский сборник“ (том II, дял IV стр. 1—26).

Боню Ст. Ангелов

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ЕДИН СЪВЕТСКИ ИЗСЛЕДОВАТЕЛ

В оживените дискусии за мирогледа и творчеството на Каравелов през последните години се намеси и съветският философ Лев Валентинович Воробьев. В български научни издания, списания и вестници се появиха негови статии, които подсказваха за находчива и оригинална мисъл, за непредубедено отношение към фактите, спорните концепции и техните автори. През 1962 г. излезе книгата му „Философские и социологические воззрения Любена Каравелова“. На следващата година се появи и монографията „Любен Каравелов. Мировоззрение и творчество“. Двете изследвания, с известни композиционни промени, представляват докторската дисертация на Л. В. Воробьев, която той защити през месец юни 1962 г. в Киев. Докато в първата книга изследователят се интересува изключително от идеологията на българския революционер, второто проучване дава цялостна представа за Каравелов — общественика, писателя, енциклопедиста. Без да омаловажаваме стойността на „Философские и социологические воззрения Любена Каравелова“ ще изкажем мнението си за втората книга на съветския учен. В нея авторът излага обстойно всички свои наблюдения и изводи, които са предмет и на първото му изследване.¹

Когато през 1953 г. беше отпечатана книгата на Л. В. Воробьев за Христо Ботев², оценките за редактора на „Знаме“ като революционер, поет и публицист се приеха безрезервно, защото бяха резултат на точното познаване и проникновеното тълкуване на фактите. Можеше да се възрази само на либерално просветителската характеристика, с която се представяше Каравелов. Явно беше както впоследствие се „изповяда“ и авторът, че той е взел на „доверие“ теории, които след това сам отхвърли и разкри-

тикува. И сякаш, за да се „реабилитира“ за неволно допусната грешка, Л. В. Воробьев проучи разностранната дейност на Каравелов.

На анализа на класовата структура на Възраждането, на обществения му и икономически живот са посветени доста страници в монографията на съветския изследовател. Той проследява замяната на феодалните производствени отношения с капиталистически, промените, които ги съпътствуват в областта на икономиката и идеологията. Спира се на формирането на новия мироглед, на преодоляването на четническата тактика и зараждането и укрепването на национално-освободителната борба. Интересува се и проследява всеки факт, свързан пряко или косвено с идеологията и дейността на Каравелов.

Л. В. Воробьев познава в най-големи подробности литературата за българското национално Възраждане. Той постоянно се позовава на различни източници, като в известни случаи в стремежа си да бъде изчерпателен, посочва статии, които нямат особена научна стойност. И тук, както и в първата си книга, Л. В. Воробьев акцентува върху идеологията на Каравелов. Този негов подход е определил и композицията на книгата. Той изследва мирогледа и цялата дейност на Каравелов паралелно, като се старее да обясни закономерностите в неговото художествено творчество и публицистика с особеностите и промените на идеологията му. В такъв смисъл справедлива е критиката му към акад. Михаил Димитров, който при проучването на Каравеловата идеология пренебрегва изцяло литературната дейност на писателя.

В своето изследване Л. В. Воробьев се движи не от изводите към фактите, а от фактите към изводите. Този подход му дава възможност да анализира в общи линии обективно идейния път на Каравелов, да обясни противоречията в неговите социално-политически позиции, да се „доближи“ към действителния образ на деятеля на културата и общественика с

¹ За „Философские и социологические воззрения Любена Каравелова“ вж. по-подробно Д. Лекков, „Ново изследване за Любен Каравелов“ — „Литературен фронт“, г. XIX, бр. 6, 1963.

² Л. Воробьев, Христо Ботев. Жизнь и творчество, Москва, 1953.

присъщите му търсения и заблуждения, с неподкупния му патриотизъм и свободолубие. За разлика от някои изследователи той не се бои от фактите, които могат да се окажат в противоречие с някоя негова концепция — защото се интересува не от външната видимост на явлениято, а от неговата същност, от логическата му последователност.

Л. В. Воробъов проследява философските и обществени възгледи на Каравелов, като взема под внимание оня комплекс от условия — класови, обществени, икономически и културни — при които е поставен да живее българският възрожденец в България, Русия, Сърбия и Румъния. Той следи непосредствено първите стъпки на Каравелов в руското революционно движение, контакта му с прогресивните дейци на Русия, без да „скрива“ връзките му с някои славянофили, известни негови идеологически колебания и съмнения. Разбил шаблона и едностранчивостта, Л. В. Воробъов характеризира сполучливо, с известни изключения, революционно-демократичната същност на идеологията на Каравелов. Той се позовава на познати и непознати източници, оспорва едни становища и доказва и утвърждава други. Всеки факт се изследва критически. Особено ценни са наблюденията му върху конкретните връзки на Каравелов с руски, украински и сръбски общественици. Те илюстрират формирането на революционно-материалистическия мироглед на редактора на „Свобода“, ролята и смисъла на прогресивната руска мисъл в българското националноосвободително движение през Възраждането. Общозвестен е например фактът за творческото сътрудничество между Каравелов и Прижов. Л. В. Воробъов обаче, използвайки досегашните проучвания и всички документи от архива на двамата фолклористи, показва в каква насока и степен се осъществява то. Някои примери може би ще се възприемат скептично от страна на известни изследователи. Те обаче насочват към съпоставки и предположения, които подкрепят твърденията на автора. Л. В. Воробъов, позовавайки се на З. Арборе-Рали например, говори за участието на Каравелов в кръжока на каракозовци, в състава на който са влизали А. Ермолов, Д. Юрасов, И. Худяков и други. Посочването на Худяков като член на споменатия кръжок навежда на догадката, че Каравелов е бил в близки връзки с негови участници. През 1873/1874 г. българският революционер превежда и издава научно-популярната серия „Разкази за старо-

временните хора“. Независимо че в много свои литературно-критически статии и отзиви Каравелов иронизира онези преводачи, които не отбелязват името на превеждания автор, в случая и той постопава като тях. На корицата на серията е посочено само, че книгите са преведени от руски. Разбира се, Каравелов не е можел да не знае, че петте исторически съчинения, излезли под заглавие „Разкази за старовременните хора“, са написани от члена на кръжока на каракозовци И. Худяков, тъй като името на автора е отбелязано на корицата на руското издание. Знаейки за дейността на Худяков обаче, той намира за целесъобразно да не отбележи името му. Разбира се, от този факт не могат да се правят изводи за лични връзки на Каравелов с участника на каракозовския кръжок. Все пак налице е предпочитанието на българския преводач към съчиненията на автор, който той е познавал като общественик и учен ако не лично, то чрез други лица, поради което предпочита да премълчи и името му.

Изводите на Л. В. Воробъов за идеологията на Каравелов до така наречения „прелом“ са логични и убедителни. Той не избягва, а се старее да обясни и въпроса за деистичната окраска на някои Каравелови изказвания, и влиянието, което изпитва от страна на просветителството. Разбира се, не винаги аргументирано и непосредствено, но в общи линии правилно. Защото начинът, по който Каравелов използва съчиненията на К. Фохт, Х. Бокл и Дж. Дрепер например, доказва в известна степен не само революционно-демократическата същност на неговата идеология, но и последователността в някои от принципите и постъпките му.¹

Възражения обаче бъдат изводите на съветския изследовател за дейността на Каравелов от 1874/1875 г. до края на живота му. Според него българският общественик „потерял веру в възможность победы революции, пе, ешел на реформистские позиции“ (стр. 5). През последните години „Каравелов видит задачу болгар в том, чтобы избежать дальнейшего расслоения и борьбы бедняков против богатеев-эксплуататоров, а следовательно, если продолжить его мысль, и социальной революции“ (стр. 241—242). Отдръпването на редактора на „Свобода“ от активна национално-революционна дейност е факт. Налице са също така и много негови изказвания, които увеличават ролята на просветата и обра-

¹ Вж. по-подробно Д. Леков, Любен Каравелов и западното просветителство — Известия на Института Ботев—Левски, кн. III, С., 1959.

зованието в общественото развитие. Като имаме предвид обаче подобни мисли на Каравелов и от по-ранни години, както и дейността му по време на „прелома“, едва ли бихме имали основание да го приковем към ложето на реформизма и да обявим, че той „был убежденным противником революционных методов борьбы и отошел от революционного движения“ (стр. 191), както се опитва да ни внуши Л. В. Воробьев и в книгата си „Философские и социологические воззрения Любена Каравелова“.

Колебанията в революционно-демократическата идеология на Каравелов са неоспорими и те трябва да се посочат и обяснят. На мнение сме обаче, че след като не се отминават и някои факти от живота, обществената и писателската дейност на българския възрожденец от периода на „прелома“, твърденията на Л. В. Воробьев за реформизма и за отрицателното отношение на Каравелов към революцията в нейните разновидности ще звучат повече като декларация, а не като доказателство. Съветският изследовател е запознат с архива на Каравелов. В него се намира ръкопис със заглавие „Мемоары“, за който не се споменава в книгата. Писан е по време на „прелома“. Независимо от това обаче явни са симпатите на автора му към сръбския революционер-демократ Светозар Маркович, чувствава се неговото критично отношение към либерализма на сръбски обществени дейци. В архива на редактора на „Свобода“ се пазят и много незавършени белетристични произведения от този период. Противник на революцията не може да я проповядва като средство за промяна на съществуващия обществен ред, да се отнася саркастично към всеки, който е за побратимяването между поробители и поробени. Примерите не са единични и частични. Ще се позова само на един от тях. В недовършения разказ „Мученики“, действието на който се развива в навечерието на Априлското въстание, не друг, а свещеникът Стефан се обявява против овчедушието на някои свои сънародници твърде язвително и темпераментно. А чрез устата на неговия син Марин говори отново пламенният редактор на „Свобода“ и „Независимост“ против реформизма и безпринципността на някои български периодични издания:

„Наши цариградские газеты, как мне кажется, окончательно сходили с ума — сказал Марин и вынул из кармана „Источное время“, „Век“, „Напредок“ и „Зорницу“. Посмотрите какой целительный

¹ Става въпрос не за отпечатаната през 1878 г. във в. „Свобода“ белетристична творба „Мученик“, а за ново произведение на Каравелов.

бальзам вносят они между своими полюбившими братьями, которых решились поднять морально во что бы то ни стало! Боже мой, до чего мы дожили! „Источное время“ — эта квакерская добродетель, советует нас терпеть и надеяться на бога; — „Век“ — этот пошлый резонер, проповедует какие-то ретроградные французские идеи, промышленные с текстами из корана. „Что чиновник хочет, то хочет султан, что султан желает, того желает бог, который передал падиши всю раю, от мала до велика, на вечное владение, как и прочих животных“, говорит езуитский вестник и сердится, что его критикуют. Что касается „Напредка“, то, эта газета не заслуживает даже и укора, потому что животные не подлежат никакой критики. „Зорница“ — эта квакерская отрепка, идет еще дальше. Эта совсем чужая нашему народу газета, старается убить в нас и последнюю человеческую искру и сделать из нас какими-то добрыми квакерами, без чувств и жизни. Она решилась даже объявить во всеуслышание, что каждое чувство, которое противоречит общественную мнению, есть преступление. Хороши тирады! Я ненавижу и презираю каждую добродетель, которая заставляет человека быть послушное орудие и не стремиться вперед“.¹

Л. В. Воробьев с основание критикува акад. Михаил Димитров, че при изследване на идеологията на Каравелов не взема под внимание неговото художествено творчество. В случая обаче, макар и неволно, той застава на същите позиции, които преди това отхвърля.

Каравелов не се вмести в рамките на реформизма и като публицист. Двете негови статии „Белград, 12 септември“ и „Букурещ, 8 октомври 1875“, публикувани в бр. 1 и 2 на в. „Балкан“ (24. IX. и 9. X. 1875 г.), също издават революционната непримиримост на техния автор.² Бихме могли да се позволим и на други аргументи, които са в противоречие с твърдението на Л. В. Воробьев за антиреволюционните настроения на Каравелов в периода на „прелома“. В случая обаче смятаме, че е необходимо да се ограничим само с посочените примери. Л. В. Воробьев достига до концепцията за реформизма на Каравелов, защото се старее да открие някаква механична зависимост между възгледите на редактора на „Свобода“ и настроенията на класата, чийто представител се явява. Като се обръща сериозно внима-

¹ НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 14, л. 6—8.

² Вж. по-подробно Д. Леков. Сътрудничеството на Любен Каравелов в българския периодичен печат до Освобождението — Изследвания и статии за Любен Каравелов, С., 1962.

ние на класовата принадлежност на писателя и на условията, които го формират като общественик и творец, необходимо е да се имат предвид и някои психологически детайли в неговия характер. В такъв случай, като се вземат под внимание обществената, писателската и публицистичната дейност на Каравелов, отношенията, които се създават между него и някои от членовете на революционната организация, личният му темперамент и характер, „преломът“ би могъл да се обясни по-скоро като смяна на методите в борбата, отколкото като отказ от революционното движение.

Разностранните интереси на редактора на „Свобода“, огромното му творчество в областта на художествената литература, публицистиката, фолклористиката и в други клонове на научното знание поставят сериозни изпитания пред неговия изследовател. Той трябва да навлезе в енциклопедичния свят на автора, да го проучи с разбиране и усет, за да го възсъздаде правдиво и убедително. Л. В. Воробьев е успял в неголямата си победоносна книга да разгледа едни въпроси по-обстойно, други само да поставили да загатне. Той споменава за сътрудничеството на Каравелов в руския, сръбския и българския периодичен печат, разглежда, макар и твърде общо, фейлетоните „Знаеш ли, ти кои сме?“, спира се на литературно-критическите възгледи на българския възрожденец, на неговата белетристика, на връзките му с руската художествена мисъл и въздействието, което получава от нея.

Съветският изследовател проследява позициите на Каравелов като критик в непосредствена зависимост от неговите философски възгледи. Като има предвид не само публикуваните статии, отзиви и бележки, но и някои ръкописи от архива му, той обяснява и доказва критикореалистичното му „верую“, ролята на Чернишевски, Прижов, Белински, Херцен в неговото израстване като крупен български критик, значението му в развитието на българската и сръбската литературна критика. Отделните съпоставки и наблюдения са верни, в известни случаи оригинални, и могат да подпомогнат всеки, който се занимава с литературното дело на Каравелов. Когато не се съобразява със спецификата на литературното ни развитие обаче, Л. В. Воробьев идва до изводи, които трябва да се оспорят. Не можем напълно да се съгласим със съветския изследовател например, че в литературно-критическите статии, написани в Русия, Каравелов гледа опростенчески на литературата, защото не говори за художествената ѝ специфика: „Л. Каравелов даже не ставил вопросов

о природе художественного образа, о специфике содержания произведений искусства“ (стр. 74). В периода на формирането на новобългарската литература, когато на преден план стои въпросът за нейната тематика и идейно съдържание, когато между книжовниците се водят продължителни спорове за литературния ни език, напълно естествено е Каравелов да пише статии не за спецификата на художествения образ, а за наболелите проблеми на нашата култура. Затова и в статиата си „Българска книжнина“ в бр. 3, 4, 5 и 6 — 1864 г. на в. „Българска пчела“, той прави не художествен, а идейно-тематичен преглед на българската литература, изказва се не по проблемите на естетиката, а по въпросите на българския език. Далеч сме от мисълта да придаваме на Каравеловите литературно-критически възгледи в Русия пълна завършеност. Не можем да пренебрегнем обаче конкретните условия, с които е трябвало да се съобразява Каравелов, и от факта, че не намира за необходимо все още да постави въпроса за художествената възискателност, да идваме до извода за неговото опростенческо отношение към художествената литература. В такъв смисъл недостатъчно аргументирано и необидително е твърдението на Л. В. Воробьев, че и когато е в Сърбия „естетически идеи руски критици още не были поняти и усвоены Л. Каравеловым во всей глубине; его представление о реализме, как о правдивом отражении народной жизни, довольно узко, не связано с пониманием специфике художественного творчества“ (стр. 139).

Когато се разглеждат литературно-критическите възгледи и художественото творчество на Каравелов „сами за себе си“, напълно естествено е изследователят да достигне и до неправдоподобни резултати. Само така бихме могли да си обясним и следната констатация на Л. В. Воробьев: „Неразработанность философских проблем теории познания, в особенности соотношения общего и частного, сказала и на решении проблемы типического. Каравелов не разграничивал и, по существу, отождествлял общее и индивидуальное в художественном произведении, а в художественной практике преувеличивал значение реальных прототипов“ (стр. 201). Началният етап от развитието на българската оригинална белетристика показва, че посоченото от Л. В. Воробьев е по-скоро не слабост на Каравелов-писателя, а особеност на литературния ни процес. В първите разкази и повести на българските писатели подчертаният стремеж към точното предаване на фактите и събитията е толкова силен, че той

оставя на заден план обобщението, художествената измислица. За да убедят читателя, че българската литература е чужда на духа и съдържанието на сензационните повести и романи, и да му внушат, че тя отразява неподправено нашата робска действителност, българските книжовници в по-малка или по-голяма степен са били принудени да преувеличават значението на реалните прототипове. Това се забелязва в първите творби на всички възрожденски белетристи. Никой днес обаче не говори, че слабостите и отживелиците в характерите на Дядо Либен и Хаджи Генчо са слабости на реалните прототипове, т. е. на дядото на Каравелов и на Хаджи Геро Мушек, а се изтъква обобщителният художествен смисъл и на отделните образи, и на повестта „Българи от старо време“ в цялост.

Каравелов цени завоеванията на художественото слово и на културата в миналото, търси приемственост между тях и новите творчески дръзновения на епохата. В архива му се пазят много негови бележки от старобългарски паметници, а издаденият през 1875 г. сборник „Сокол“ показва в по-завършена форма отношението му към литературата на Средновековието.¹ Затова твърде странно прозвучава мисълта на автора, че „Каравелов пренебрегал всей средневековой литературой, всеми хронографами и летописями“ (стр. 74).

Споменавайки за литературния живот в България през епохата на Възраждането, Л. В. Воробьов говори за сантиментализма като за обособено литературно направление в нашата литература, търси влияние на класицизма върху Каравелов, загатва за смяна на литературни школи. Явно е, че в случая той се е позвал анонимно на някои български източници, в които тези въпроси са поставени, без да са доказани.

Л. В. Воробьов е обърнал внимание на художественото творчество на Каравелов. Трябва обаче предварително да изтъкнем, че анализът в повечето случаи се прави, за да се илюстрира определена концепция на изследователя за философските или политически възгледи на писателя. Затова интересни проблеми из областта на художествения свят на твореца, които конкретното произведение поставя, понякога остават в сянка. Не могат да се отрекат ценните наблюдения на Л. В. Воробьов върху някои белегистични и драматични творби на Каравелов, умението му в художествения

анализ и обобщение. Той за първи път например разглежда най-ранното белегистично произведение на българския писател „Рассказ няни“, уточнява някои подробности около творческата му история. Наистина трудно бихме се съгласили с мисълта на изследователя, че поправките, които са направени след написването на творбата, са от такъв характер, че отстраняват противоречията в сюжета. Това обаче не намалява стойността на конкретните му наблюдения върху стила и художественото майсторство на автора. Л. В. Воробьов разглежда с умение повестта „Крива ли е съдбата?“, драмата „Хаджи Димитър Ясенов“ и други художествени произведения на Каравелов. Колко сполучливо свързва той писмото на Васил Левски от 10 май 1871 г. до Панайот Хитов със спора на героите от драмата — дядо Никола и Хаджи Димитър. Затова и твърдението му, че „устами дядо Николы говорят Каравелов, принципиално возражающий Левскому“ (стр. 184) е неоспоримо.

Проследявайки творческата еволюция на писателя, Л. В. Воробьов обръща внимание кога и как той започва да навлиза в психологическия свят на героите, как решава главната задача на своята съвременност — създаване образа на революционера, какви са предпоставките, които помагат на твореца да обогати реалистичния си метод и т. н. В някои произведения обаче той недооценява такива моменти, които са пряко свързани с идеологията на Каравелов. Анализирайки повестта „Богатият сиромас“ например, Л. В. Воробьов не изтъква един съществен идеен момент, който се отнася до цялостното творческо развитие на писателя — диференцирания му подход към турския народ. Докато в първите произведения на белегиста българският народ като цяло се противопоставя на турските завоеватели също като цяло, в по-късното си творчество Каравелов проявява класов подход не само към българите, но и към турците.

Във връзка с белегистиката на българския революционер в изследването на Л. В. Воробьов се поставят интересните въпроси за нейната публицистичност, фолклоризъм, „енциклопедичност“. Според изследователя Каравелов често не разграничава съдържанието на научните произведения от литературните, изпада в битовизъм. Той не се обявява против публицистичността в художественото творчество и даже полемизира с Боян Пенев, според който тя е недостатък на Каравеловата белегистика. В известни случаи обаче при анализа на конкретните произведения Л. В. Воро-

¹ По въпроса вж. по-подробно Б. Ст. Ангелов, Л. Каравелов и някои въпроси на старата българска литература — Статии и изследвания за Любен Каравелов, С., 1963.

бъвъ недооценява тази особеност на възрожденския белегист и я възприема като слабост, която намалява реалистичната стойност на творбата. Особеностите на българската възрожденска белегистика трябва да се свържат със спецификата на нашето общество и културно развитие, за да се разберат напълно. Само в такъв случай ще може да се обясни кога публицистичността и битовизмът например са неин идейно-художествен елемент, и кога нейна слабост.

Стихотворното творчество на Каравелов стои значително под нивото на неговата белегистика. Разбира се, то допълва и доизяснява творческата биография на своя автор, дава богати данни за историко-литературни наблюдения, говори за значението на фолклора и на руската революционно-демократическа поезия в развитието на идейно-образния свят, метриката, светоусещането на Каравелов. В такъв аспект разглежда стихотворенията на българския възрожденец Л. В. Воробъвъ. Той обръща внимание и на въздействието, което поетът получава от Шевченко, и на влиянието, което той от своя страна оказва на Ботев. Критикува механистичното деление на Каравеловите стихотворения „по основна тематика“, което се отнася в значителна степен и за белегистиката му. Анализира отделни стихотворения, които говорят за идейното развитие или резигнация на поета. С това не се изчерпват, разбира се, проблемите, които поставя стихотворното творчество на Каравелов. Проследяването на влиянието му може да не се ограничи само по отношение на Ботев, а да се насочи и към Славейков и други по-малко известни или неизвестни поети, които печатат по страниците на „Стара планина“ и „Ден“ например. За връзките му с фолклора можеше не само да се споменава мимоходом, а да се потърси омаи органическа връзка, която сърдява автора с колективното народно творчество и придава на някои негови стихотворения словесната и музикална специфика на народната песен.

Особена стойност в изследването на Л. В. Воробъвъ има въпросът за влиянието на руската художествена мисъл върху Каравелов. За разлика от някои изследователи той не стеснява обсега на това въздействие, не акцентува върху едни, за да пренебрегне други писатели и учени. Значението на „учителите“ е посочено обосновано и убедително. Критиката на емпиризма в проследяването на литературните и културни взаимоотношения и на някои негови поддръжници като В. Велчев, Г. Константинов и други е справедлива. Творческите връзки на Ка-

равелов с Прижов, Херцен, Чернишевски, Гогол, Марко Вовчок, Тарас Шевченко са проследени с оглед не само на това какво той възприема, но и как го възприема и какъв литературно-критически и художествен израз то получава. Разбира се, с някои мисли на автора не можем да се съгласим напълно, тъй като те са все още или недостатъчно доказани, или в известна степен абсолютизирани. Имаме предвид изводите му за противоречията на Каравелов и руските революционни демократи в областта на естетиката, начина, по който той в известни случаи търси литературното влияние на Прижов върху българския писател (стр. 74—76), твърдението, че редакторът на „Свобода“ пише непубликуваните си драматически опити под влияние на Шевченко. Недоказано е и мнението на Л. В. Воробъвъ, когато говори за фолклорните връзки между Каравелов и Прижов, че българският писател е придружавал украинския народовед в някои негови обиколки из страната. Не убеждава не само цитатът от „Записки о России“, но и ръкописът в цялост. В него са отбелязани само отделни несистематизирани впечатления, без да може да се разбере конкретният повод, по който са писани. Не е никакъв довод в случая и друг пасаж от архива, който Л. В. Воробъвъ иска да свърже с преките „пътни“ впечатления на Каравелов за руското духовенство — българският писател лично е отбелязал, че това не са негови наблюдения, а цитат от книгата на Майн Рид „Белият вожд“ в руски превод.¹

Позовавайки се на автореферата на дисертацията на О. Г. Хвиренко „Любен Каравелов и Т. Г. Шевченко“, Л. В. Воробъвъ иска да потвърди непосредственото литературно влияние на някои от творбите на украинския кобзар върху Каравеловия разказ „Мъченик“. В конкретния случай имае обаче пряка зависимост между редактора на „Свобода“ и белегистичната творба на Д. Спекта „Невольници“, от която българският автор заимствува не само заглавие, композиция, образи и част от сюжета, но и отделни реплики и пасажии.

След като проследява въздействието на руската литература, естетика и революционно-демократическа идеология върху Каравелов, съветският автор обръща внимание и на въпроса как българският критик и писател влияе не само в България, но и в Сърбия. Той очертава сръбския литературен живот през 60—70-те години, направлението и творческия ме-

¹ БАН, ф. 37 (ръкоп)си на Л. Каравелов) Рассказы (без пагинация).

тод на сръбската литература, значението на Каравелов в утвърждаването на реалистичния метод. Изводите за връзките на Каравелов с някои сръбски културни дейци обаче щяха да бъдат по-определени, ако авторът беше използвал ценните впечатления на писателите от ръкописа му „Мемоары“.

Изследването на Л. В. Воробъев е интересно не само със своите философско-естетически и литературни резултати. В него се изнасят и разглеждат някои нови архивни данни, уточняват се известни биографични моменти. Въз основа на Каравелово писмо от 11 февруари 1867 г. до О. А. Ховански например съветският учен доказва, че Каравелов напуска Русия не по-късно от първата половина на декември 1866 година.

В книгата са допуснати и някои неточности. Според Л. В. Воробъев например тематиката на ръкописа „Игнатъев“ е от руската действителност. Разчитането на посочения материал опровергава тази мисъл — в него има отделни мисли на Каравелов за живота в България през 60—70-те години. Л. В. Воробъев приписва на Кръстьо Пишурка не само драмата „Изпаднал търговец“, но и драматическото произведение „Изгубена Станка“. Може би той има предвид драматизирания от Богдан Манчев повест на Илия Блъсков „Изгубена Станка“. Частичните впечатления на Л. В. Воробъев за списание „Читалище“ са го подвели да обяви това българско периодично издание за орган на защитниците на принципа „изкуство за самото изкуство“. Ако е пресилено да търсим обособено индивидуалистично течение в българската ли-

тература и литературна критика през Възраждането, още по-необосновано е да се обяви „Читалище“ за негово издание. Без да отричаме факта, че в списанието са отпечатани материали, несъобразени с характера и тенденциите на литературния ни живот, в него се появяват статии като „Що е роман“ на П. Р. Славейков, в които се утвърждава реалистичният метод в литературата и изкуството. Може би, ако Л. В. Воробъев познаваше само статията на Т. Шишков „Наш прозаик“, без да е необходимо да взема под внимание и ръководството му „Елементарна словесност в два курса“, нямаше да отпрати автора в плен на самоцелното изкуство.

Твърде често, когато се рецензира научно изследване или художествена творба, рецензентът възприема достиженията като нещо неоспоримо, отбелязва ги, без да ги изрежда пункт по пункт и точка по-точка. Вниманието му се насочва към въпроси, които са или дискуссионни, или по които не е напълно съгласен с автора. Затова понякога се получава и впечатление за недостатъчно пълна оценка на рецензираната книга. Не трябва да се забравя обаче, че стойността на даден труд се определя не само от безспорните му достойнства, но и от поставените, макар и ненапълно решени проблеми. Те често пъти подвеждат към полемика и оставят на по-заден план изтъкването на оригиналното. Ако и в случая е станало така, това само потвърждава мисълта за богатата проблематика в изследването на Л. В. Воробъев.

Дочо Леков

Адреси — на редакцията: сп. Литературна мисъл, бул. Витоша 39, София Ц, тел. 8-42-89
на администрацията: Изд. на Българската академия на науките, ул. Сердика 4, София
Абонаменти се внасят във всички пощенски станции или по с/ка № 96Т/115 БНБ —
Софийски градски клон
Годишен абонамент — 2,60 лева

Поръчка № 281
Тираж 4 500

Формат 11/140/14

Дадена за печат на 9. IV. 1964 г.
Печатни коли 10

SOMMAIRE

* * * — Année d'exigence idéologique et d'esprit de principe	3
Pantéléï Zarev — Nicolas Vaptzarov. Conception et poétique	8
Dimitar Avramov — L'individualisme dans l'art moderne	34
Ghéorghî Dimov — Dimitar Blagoëv. Militant contre l'esthétique et la critique idéaliste-formaliste	67
Stoïco Bojkov — Poète — militant pour le bonheur des hommes	80
Sonya Baëva — Certains moments de l'évolution des littératures yougoslaves et l'oeuvre de Petko R. Slavéïkov	88
 <i>A travers la vie littéraire à l'étranger</i>	
Nicolai Dontchev — Situation de la critique	111
 COMMUNICATIONS, DOCUMENTS ET MÉMOIRES	
Stéfana Tarinska — L'oeuvre littéraire de Christo Botev établie et éditée	118
Géliou Avdjiev — Septembre 1923 dans la presse progressiste yougoslave	127
 REVUE	
Tchavdar Dobrev — „RLF“ militant en faveur d'une littérature de parti	143
Boniou St. Anghélov — Une étude soviétique sur Païssi Hilendarski	149
Dotcho Lékov — Lioubène Karavélov vu par un critique soviétique	154